

Ρωμαϊκά ημερολόγια

Μάνος Δανέζης και Στράτος Θεοδοσίου

Επίκουροι Καθηγητές Αστροφυσικής

Τμήμα Φυσικής Πανεπιστήμιο Αθηνών

Το πρώτο ρωμαϊκό ημερολόγιο ήταν καθαρά σεληνιακό. Σύμφωνα με την παράδοση, ήταν δημιούργημα του Ρωμύλου (Romulus), του μυθικού ιδρυτή της Ρώμης (753 π.Χ.). Πιθανόν όμως να πρόκειται για υιοθέτηση του σεληνιακού ημερολογίου της πόλεως του Λατίου Άλβας Λόγγας (Alba Longa), της Μεγάλης Λευκής Πόλης, που είχε ιδρύσει ο Ασκάνιος ή Ιούλος, γιος του μυθικού Αινεία, στους πρόποδες του όρους Άλβανον (Albanus).

Οποια όμως και να είναι η πραγματικότητα, το ημερολόγιο αυτό ήταν αρκετά περίεργο, εφ' όσον υπολόγιζε τη διάρκεια του έτους ίση με 304 ημέρες και το διαιρούσε σε 10 μόνο μήνες με αντίστοιχη διάρκεια 30 ή 31 ημερών.

Αρχικά οι μήνες ονομάζονταν από την αριθμητική τους τάξη: Πρώτος, Δεύτερος, Τρίτος,..., Δέκατος. Γρήγορα, όμως, στους τέσσερις πρώτους οι Ρωμαίοι έδωσαν ονόματα θεών τους, ενώ οι έξι υπόλοιποι διατήρησαν την αριθμητική σειρά τους. Ο πρώτος μήνας ονομάστηκε Μάρτιος, ενώ ο δέκατος μήνας ήταν ο Δεκέμβριος. Αυτό εξηγεί, όπως θα δούμε, τις ονομασίες των μηνών τις οποίες κληρονομήσαμε από τους Λατίνους και τις διατηρούμε μέχρι σήμερα. Το πολιτικό έτος άρχιζε την 1η Μαρτίου, τον μήνα δηλαδή της εαρινής ισημερίας..

Το αρχαίο δεκάμηνο ρωμαϊκό ημερολόγιο

ονομασία	διάρκεια
1) Martius	31 ημέρες
2) Aprilis	30 ημέρες
3) Majus	31 ημέρες
4) Junius	30 ημέρες
5) Quintilis	31 ημέρες
6) Sextilis	30 ημέρες
7) September	30 ημέρες
8) October	31 ημέρες
9) November	30 ημέρες
10) December	30 ημέρες

Το σεληνιακό αυτό δεκάμηνο έτος των αρχαίων Ρωμαίων είχε παράδοξα αποτελέσματα στην εφαρμογή του. Οι ίδιοι μήνες, με την πάροδο των ετών, μπορούσαν να γίνουν άλλοτε θερινοί και άλλοτε χειμερινοί. Τα κοινωνικά προβλήματα που δημιουργούσε το γεγονός αυτό οδήγησαν γρήγορα σε μια ημερολογιακή αναθεώρηση, την οποία πραγματοποίησε το 700 π.Χ. ο δεύτερος, μετά τον Ρωμόλο, βασιλιάς της Ρώμης, ο Σαβίνος Νουμάς Πομπήλιος (Numa Pompilius, 715-673 π.Χ.).

Η διευθέτηση του ημερολογίου

Ο Νουμάς Πομπίλιος αύξησε ουσιαστικά τη διάρκεια του έτους μόνο κατά 50 ημέρες. Για να εξασφαλίσει όμως κανονικό αριθμό ημερών για τον Ιανουάριο και τον Φεβρουάριο, αφαίρεσε μία ημέρα από τους μήνες που είχαν διάρκεια 30 ημερών και μ' αυτόν τον τρόπο είχε να κατανείμει 56 ημέρες στους δύο νέους μήνες. Εβαλε, λοιπόν, 29 ημέρες στον Ιανουάριο και 27 στον Φεβρουάριο. Επειδή, όμως, ο άρτιος αριθμός των 354 ημερών του έτους –σύμφωνα με τις λαϊκές ρωμαϊκές δεισιδαιμονικές αντιλήψεις– δεν έφερνε τύχη, οι ιερείς πρόσθεσαν αυθαίρετα μία ακόμα ημέρα στον Φεβρουάριο.

Ο Μάρτιος παρέμενε η αρχή του έτους και αυτό ίσχυε μέχρι το 400 π.Χ. περίπου. Από τότε και έπειτα η πρωτοχρονιά μεταφέρθηκε από την εαρινή ισημερία στο χειμερινό ηλιοστάσιο, και τελικά από το 153 π.Χ. ως αρχή του πολιτικού έτους καθορίστηκε η 1η Ιανουαρίου.

Το αρχαίο ρωμαϊκό ημερολόγιο του Νουμά Πομπίλιου

700-400 π.Χ.		153 π.Χ.	
ονομασία μηνών	διάρκεια	ονομασία μηνών	διάρκεια
1) Martius	31 ημέρες	1) Januarius	29 ημέρες
2) Aprilis	29 ημέρες	2) Februarius	28 ημέρες
3) Majus	31 ημέρες	3) Martius	31 ημέρες
4) Junius	29 ημέρες	4) Aprilis	29 ημέρες
5) Quintilis	31 ημέρες	5) Majus	31 ημέρες
6) Sextilis	29 ημέρες	6) Junius	29 ημέρες
7) September	29 ημέρες	7) Quintilis	31 ημέρες
8) October	31 ημέρες	8) Sextilis	29 ημέρες
9) November	29 ημέρες	9) September	29 ημέρες
10) December	29 ημέρες	10) October	31 ημέρες
11) Januarius	29 ημέρες	11) November	29 ημέρες
12) Februarius	28 ημέρες	12) December	29 ημέρες

Το σεληνιακό ρωμαϊκό ημερολόγιο, με τη νέα διαμόρφωσή του και με τις 355 ημέρες του, παρουσίαζε μία διαφορά 11 περίπου ημερών (10 ημέρες και περίπου 6 ώρες) ως προς τη διάρκεια του τροπικού έτους. Για να καλυφθεί αυτή η ημερολογιακή καθυστέρηση, οι Ρωμαίοι παρενέβαλλαν κάθε δύο έτη έναν δέκατο τρίτο εμβόλιμο μήνα, τον οποίο ονόμαζαν *mensis intercalaris*, από το λατινικό ρήμα *intercalare* που σημαίνει παρεμβάλλω.

Το ρωμαϊκό πολιτικό έτος με διάρκεια 355 ημερών ήταν στην πραγματικότητα μεγαλύτερο από την κανονική διάρκεια του σεληνιακού έτους κατά 0,66 της ημέρας ή 16 ώρες περίπου. Το σφάλμα αυτό εντός τριών ετών αθροιζόταν σε περίπου 2 ημέρες. Για να καλυφθεί αυτό το σφάλμα, ο εμβόλιμος δέκατος τρίτος μήνας, ο *Mercedonius*, είχε μεταβλητή διάρκεια. Δηλαδή άλλοτε είχε διάρκεια 22 και άλλοτε 23 ημερών. Ο μήνας αυτός παρεμβαλλόταν τη μία διετία μεταξύ 23ης και 24ης Φεβρουαρίου, ημέρα κατά την οποία γιορτάζονταν τα *Terminalia* προς τιμήν του *Terminus*, θεού των ορίων, και την επομένη διετία μεταξύ 24ης και 25ης Φεβρουαρίου. Ετσι, μετά το τέλος της 23ης ή της 24ης Φεβρουαρίου άρχιζε ο *Mercedonius*. Η δε πρώτη ημέρα μετά τον μήνα αυτόν ήταν αντίστοιχα η 24η ή η 25η Φεβρουαρίου. Γρήγορα όμως οι Ρωμαίοι αντιλήφθηκαν ότι μια τέτοια παρεμβολή δεν ήταν πρακτική και τελικά πρόσθεταν στον

Mercedonius, που αρχικά είχε 22 ή 23 ημέρες, τις τελευταίες ημέρες του Φεβρουαρίου. Συνεπώς, στα εμβόλιμα έτη ο Mercedonius είχε 27 ή 28 ημέρες, ενώ ο Φεβρουάριος μόνο 23 ή 24 ημέρες αντίστοιχα.

Μ' αυτόν τον τρόπο δημιουργήθηκε το σεληνιακό ημερολόγιο των αρχαίων Ρωμαίων με έναν εμβόλιμο μήνα. Στο ημερολόγιο αυτό μία τετραετία διαρκούσε συνολικά 1.465 ημέρες. Δηλαδή υπήρχαν διαδοχικά έτη με διάρκεια 355, 377, 355 και 378 ημερών. Η μέση διάρκεια του έτους, όμως, ήταν 366 και 1/4 ημέρες, δηλαδή ξεπερνούσε κατά μία ημέρα περίπου τη διάρκεια του ηλιακού τροπικού έτους. Για να διορθωθεί το σφάλμα αυτό, η Ρωμαϊκή Δεκανδρία (451 π.Χ.) δέχτηκε και εφάρμοσε την οκταετηρίδα, που είχε προτείνει ο Έλληνας αστρονόμος Κλεόστρατος ο Τενέδιος, την οποία ήδη χρησιμοποιούσαν και τα ελληνικά ημερολόγια. Έτσι τα έτη χωρίστηκαν σε διαδοχικές ομάδες τριών οκταετηρίδων. Κατά τη διάρκεια των δύο πρώτων οκταετηρίδων γινόταν κανονικά η παρεμβολή των αντίστοιχων 90 ημερών, ενώ στην τρίτη οκταετηρίδα προστίθεντο μόνο 66 εμβόλιμες ημέρες. Το πολιτικό έτος που προέκυπτε μ' αυτόν τον τρόπο ονομάστηκε «έτος των Δεκάρχων», και η μέση τιμή του έτους ήταν ίση με 365,25 ημέρες.

Στην πραγματικότητα, το κανονικό έτος είχε διάρκεια 355 ημερών. Την 1η και 2η οκταετηρίδα, όμως, παρεμβάλλονταν 180 ημέρες και την τρίτη 66 ημέρες. Μ' αυτόν τον τρόπο το σύνολο των ημερών της 24ετίας ήταν ίσο με 8.766 ημέρες, ενώ η μέση διάρκεια του έτους ήταν ίση με 365,25 ή 365 ημέρες και 6 ώρες.